

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК: 261.6

Оксана Волинець

Національний університет "Львівська політехніка"

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У ПРАЦЯХ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА ІІ

© Волинець О., 2012

Досліджуються праці папи Івана Павла ІІ, у яких основна увага зосереджена на проблемах соціального та культурного розвитку народів світового співтовариства; ролі Церкви у подоланні негативних наслідків глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, Церква, людина, суспільство, культура, благо, мораль, солідарність, істина.

Oksana Volynets

A SOCIOCULTURAL ASPECT OF GLOBALIZATION IN WORKS OF YOAN PAUL II

The works by Joan Paul investigated and their main attention is concentrated on the social and cultural problems of world's peoples concords development; the role of the Church in overcoming of negative consequences of globalization.

Key words: globalization, Church, men, society, culture, blessing, moral, solidarity, verity.

З настанням третього тисячоліття Церква вступила у конфронтацію з породженими глобалізацією проблемами, які, з одного боку, випробовують її суспільне призначення, а з іншого, – її здатність до адекватної реакції та дії. Церква, передбачаючи процес глобалізації, неодноразово закликала до створення таких наднаціональних організацій та установ, які б могли активно протидіяти негативним тенденціям та наслідкам сучасного цивілізаційного розвитку. Офіційна позиція Церкви наполягала на забезпеченні права бути представленими у цих організаціях націям, які відіграють малопомітну роль у міжнародному розподілі праці, водночас будучи складовою людства, оскільки послаблення національних держав відобразиться і на послабленні міжнародного співтовариства. Насамперед це стосується країн пострадянського простору, зокрема України.

Соціальна структура без підтримки держави позбавляється стабільності. У такому соціумі поширюється невпевненість у соціальному захисті та страх втратити соціальну безпеку, яка є складовою природного права кожної людини. У такій ситуації Церква пропонує нові ініціативи, які відображають її покликання – захищати гідні умови суспільного життя та сприяти розвитку національних культур. Для вирішення цих важливих проблем Церква використовує усі наявні в її арсеналі можливості. Опертя на свій моральний авторитет; здатність піклуватися як про окрему людину, так і про цілі народи; можливість трактувати працю не в економічних категоріях, а трансформувати її у проявах солідарності та субсидіарності, які є принципами соціальної доктрини католицизму; уміння не обмежуватись жодними політичними і культурними перепонами робить християнське учення та діяльність універсальними. У цьому контексті особливо **актуальним**

постає дослідження праць папи Івана Павла II, які висловлюють офіційну позицію Католицької Церкви у питанні вирішення соціокультурних проблем глобалізації.

Мета роботи – проаналізувати праці папи Івана Павла II, присвячені розгляду як позитивних, так і негативних наслідків суспільного та культурного розвитку європейських народів у процесі глобалізації.

Джерелами для опрацювання обраної теми стали праці Папи Івана Павла II, зокрема, енцикліки, послання, адгортації та документи Католицької Церкви. У роботі використані праці, присвячені аналізу різних аспектів глобалізації як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зокрема: М. Мариновича, Л. Ржиського, А. Вала, П. Пуппара.

У документах II Ватиканського Собору, зокрема у “Душпастирській Конституції про Церкву в сучасному світі”, зазначається: “Соціальні і культурні обставини життя сучасної людини глибоко змінилися, так що можна говорити про нову епоху людської історії” [1, с. 567]. Думку II Ватиканського Собору в одному зі своїх послань логічно продовжує Іван Павло II: “Сьогодні вже важко уявити Церкву і будь-яке її звернення, де б оминалося поняття цивілізації людини. Цей вислів пов’язаний із давньохристиянською традицією “домашньої Церкви”, проте водночас має виразний стосунок до сучасної епохи... глибинна суть вислову “цивілізація” не стільки політична, а радше “гуманістична” [8, с. 51]. Власне початок цієї нової епохи пов’язаний з процесом глобалізації.

Однозначно оцінити перебіг процесу глобалізації, і насамперед його наслідки, видається неможливим. До позитиву можна зарахувати, зокрема, нарощення потенціалу економічного зростання, поширення високих технологій, щоразу більший доступ людини до інформації та демократичних інституцій, стрімке зростання рівня і культури співпраці та співвідповідальності. Однак попри певні позитивні наслідки глобалізації в економічній, технологічній та інформаційній сферах вона несе певні загрози соціальної та культурної дезінтеграції для окремих країн та народів. Глобалізація посилює нерівність можливостей між різними соціальними групами – такими, що мають можливість пересікати національні кордони, та такими, що цієї можливості не мають. Це істотно змінює відносини зайнятості, створює ситуацію нестабільності у питаннях робочого часу та рівня заробітної плати. Глобалізація породжує конфлікти між робітниками, які прагнуть працювати за кордоном, та національним законодавством, створює труднощі для урядів, що прагнуть створити гарантії проти ринкових ризиків, особливо тих, які йдуть із закордону. У сфері культурного розвитку народів Європейського співтовариства постає загроза уніфікації, гомогенізації культури, насадження та пропаганда масової псевдокультури, втрата національної ідентифікації, самобутності, колориту, традицій, і навіть відмова від тисячоліттями закорінених у свідомості народу духовності та моралі. Усі ці, породжені глобалізацією, явища спонукають Церкву до належної їх оцінки і до подолання психологічного та концептуального спротиву глобалізаційним процесам.

Аналізуючи причини загроз, напруги та небезпек для людства, які несе в собі сучасний цивілізаційний розвиток, Іван Павло II зазначав: “... загроза ця пов’язана не тільки з тим злом, яке люди можуть причинити один одному, використовуючи воєнну техніку; вона пов’язана також і з багатьма небезпеками, які породжуються матеріалістичною цивілізацією, яка, незважаючи на всі свої “гуманістичні” декларації, утвердила примат матеріального над особистістю” [3, с. 89]. Визнання людини найвищою цінністю є принципом не лише демократії як форми політичного устрою, а й християнства, яке трактує людину як образ та подобу Бога, а відтак як суб’єкт та мету свого соціального вчення.

Людина є істотою суспільною. Глибина суспільної природи людини полягає не в зовнішній залежності від інших (утилітарний підхід), а в онтологічній сутності людини (метафізичний підхід). Будь-яке особове буття прагне віддавати і приймати, тобто своєю суттю воно зорієнтоване на іншу особу і на суспільство. Метою особового життя є приймати і віддавати особові цінності, причому залежно від цінностей визначаються різні суспільні утворення та зв’язки – подружжя, народ,

міжнародне співтовариство. Незалежно від різних домовленостей та погоджень, у духовно-моральному, правовому й економічному плані люди творять єдність, спрямовану до одних і тих самих ідеалів правди, добра, загального блага, краси. Утвердження цих ідеалів відбувається у взаємодії усіх народів і культур протягом усієї світової історії. Факт зростання у сучасну епоху залежності усіх від усіх передусім свідчить про те, що моральна категорія всесвітньої солідарності є неухильною і нагальною вимогою сучасності. Папа Іван Павло II визначає її як “постійну і переконливу рішучість виступати на захист спільного блага, а це означає захист добробуту усіх і кожного зокрема, бо ми усі за усіх відповідальні [13, с. 38]. Солідарність відмітає будь-які прояви експлуатації й утисків, і водночас вона вказує на шлях миру і розвитку” [13, с. 39].

Сучасні теологи вважають, що глобалізація ставить перед людством три великі проблеми: відносини між особистістю і структурою; відносини між суспільно-економічною системою та демократією; конфігурація між суспільною єдністю, етичними зв'язками, взаємодовірою та економічним розвитком [15, с. 400]. Шляхом до успішного вирішення названих проблем є утворення незабюрократизованих керівних і контрольних органів, регіоналізація господарства та інших ділянок суспільного життя, а також належне використання людського фактора. Досягнення вказаних цілей, на думку Івана Павла II, можливе за необхідної умови “глобалізації солідарності” [12, с. 87 – 90]. Категорія “глобалізація солідарності” неодноразово використовується Іваном Павлом II, зокрема в апостольській адгортації “Церква в Європі”, Папа зазначає, що Європа “...має бути найбільш дієвим суб'єктом у впровадженні і здійсненні глобалізації в солідарності. Умовою останньої є глобалізація солідарності та пов'язані з нею цінності: рівність, справедливість і свобода, а також постійна впевненість, що ринок вимагає, попри відповідний контроль з боку суспільства і держави, також гарантії задоволення необхідних потреб цілого суспільства” [11, с. 129].

Розвинені індустріальні суспільства сьогодні привертають до себе увагу усього світу, оскільки інші народи, які впродовж тисячоліть жили за дуже невибагливих умов, пробудились і віднайшли нову свідомість. Це пробудження відбулось під враженням ознайомлення з перевагами цивілізації розвинених індустріальних держав, по відношенню до яких слаборозвинені країни відчувають себе відсталими або взагалі використаними. Населення у країнах, що стали на шлях демократичного розвитку, усвідомлює своє принизливе становище перед високорозвиненими народами і державами. Такий стан речей породжує ще глобальніші зміни. Передусім завдяки своїй політичній мудрості, багаті держави надають істотну економічну допомогу країнам, що розвиваються, і ця допомога в розвитку до певної міри виступає засобом збереження великими країнами свого домінуючого становища та способом диктату своєї волі у світовому суспільно-політичному процесі. Уявлення про те, що розвиток народів є проблемою, яку можна вирішити виключно технічним чи економічним шляхом, Іван Павло II називає “наївним оптимізмом” механістичного виду. Натомість він висуває свою основну тезу: “Розвиток, який не охоплює культурного, трансцендентного і релігійного виміру людей і суспільства, не досягне мети економічного розвитку” [13, с. 46].

Науковці розрізняють три головні реакції на явище глобалізації: гіперглобалістичну, скептичну й трансформістську [9, с. 146]. До першої групи належать ті, кого приваблюють економічні й технологічні перспективи, що їх відкриває одна культура і одне суспільство, кероване глобальними структурами. До другої групи можна зарахувати тих, хто у творенні моносвіту вбачає реалізацію програми апокаліпсису, появу глобальної диктатури, нівеляцію національних і культурних особливостей народу. Третю групу становлять ті, хто визнає неоднозначність і суперечливість характеру глобалізації, а тому не поспішає пророкувати її майбутні наслідки [6, с. 378 – 379]. Якщо до членів першої та другої груп можна застосувати соціальні характеристики (успішне або невдале пристосування до глобалізаційних процесів), то позицію третьої групи доцільно аналізувати у філософському аспекті. Члени третьої групи переконані у тому, що увесь світ і усі породжені ним явища, процеси та трансформації зіткані з антиномією, а відтак зосереджувати свою увагу лише на конкретних проявах глобалізації у певних ділянках суспільного життя, ігноруючи при цьому інші її прояви, є методологічно неправильно.

Поточні проблеми, які переживають країни з перехідною економікою, породжують розчарування населення цих країн. Певною мірою кожна з них переживає своєрідне поєднання інфляції, безробіття, зниження реальних доходів та державних соціальних гарантій з невпевненістю та труднощами, що виникають внаслідок економічних та політичних реформ. В умовах швидкої зміни глобального економічного середовища перед країнами Східної Європи постає питання вибору напряму регіональної інтеграції. Інтегруючись у природне, з точки зору історії та культури, Європейське співтовариство, Схід здійснює перетворення успадкованих від періоду тоталітаризму економічних систем, прагнучи перебудувати їх на засадах ринкової економіки та сподіваючись на допомогу Заходу у справі реструктуризації. Однак лише за умови збереження здобутків національної, матеріальної та духовної культури, усвідомлення себе як самодостатнього регіону європейського рівня, Схід може зробити свій внесок у процес європейської інтеграції та зайняти у ньому належне місце. У цьому контексті особливо актуальною постає проблема гуманізації глобалізації, яка полягає у гуманізації простору, в якому людина втілює свою суспільну природу. Це стосується сфер економіки, політики, культури.

Потреба гуманізації культури може видаватись неважливою, хоча б тому, що власне культура покликана поширювати гуманістичні ідеї. Без сумніву, це і є завданням культури, однак практика суспільно політичного життя свідчить про глибоку культурну кризу, яка розпочалась в середині 60-х ХХ ст. років в Європі та США і продовжується до сьогодні. Кардинал Поль Пуппар вказує на чинники, які спричинили кризу культури. По-перше, секуляризація та втрата відчуття трансцендентного, результатом яких стала поява новітніх форм культури та альтернативного знання, які ставлять перед людиною мету пошуку індивідуального щастя, якого варто домагатися будь-якими шляхами і в усіх сферах. По-друге, духовне спустошення людини та водночас поширення паралельних вірувань еkleктичного характеру, які зорієнтовані на світ і людську самість. Революція усталених звичаїв і традицій пристосовується до цього секулярного гуманізму, приймаючи його за духовний орієнтир, що шкодить моральним і культурним цінностям. По-третє, індивідуалізм як наслідок втрати колективного та розвитку плюралістичного мислення; гіпердинамізм європейської культури, через який все нове сприймається як прекрасне, справедливе та істинне. По-четверте, прагматизм, який став визначальною ознакою, особистим досвідом і найвищим суддею. Суб'єктивне особисте відчуття стає критерієм істини [7, с. 17–18]. Думка Поля Пуппара знаходить підтвердження в енциклопедії Івана Павла II “Сяяння істини”: “Дехристиянізація ...приводить до занепаду і втрати моральної свідомості... Широко розповсюджені нині суб'єктивістські, утилітаристські і релятивістські тенденції уявляються не тільки як прагматична позиція чи елемент традиції, але і як теоретичне обґрунтування, що потребує повного визнання в культурі і суспільстві” [5, с. 147].

Іван Павло II, реагуючи на прояви кризи культури, вказував: “Церква переконана, що діалог та євангелізація культури значною мірою служать сучасному людству, водночас в парадоксальний спосіб те, що мало б бути здобутком його автономної культури, обертається проти людини, загрожує її гідності, свободі і духовному покликанню [14, с. 282 – 283]. Папа переконаний, що майбутнє світу значною мірою залежить від плідності діалогу віри і культури. Власне культуру Іван Павло II трактує як “відкритий та постійно оновлюваний в кожному поколінні пошук істини” [10, с. 265]. Папа зазначає, що “...молоде покоління постійно здійснює переоцінку успадкованих цінностей через екзистенційну перевірку їх істинності, надає їм актуальності та персонального характеру, замінює віджиті форми більш пристосованими до нових умов”. “У цьому контексті, – вказує Папа, – варто згадати, що ...євангелізація включається в культуру Націй, підтримуючи їх у прагненні до істини і допомагаючи у справі очищення й збагачення. Якщо однак якась культура замикається в собі і проявляє тенденцію до закріплення усталених звичаїв, відкидаючи будь-яку заміну і зіставлення стосовно істини про людину, то їй загрожує неплодність і занепад” [10, с. 265–266].

У Європі, яка прямує до політичної та економічної єдності, Церква відстоює центральне місце людини в суспільстві і культурі на основі фундаментальних цінностей – свободи і істини, без яких немає ні культури, ні віри. Вони є тією рамкою, в межах якої проявляється ідентичність народів. Свобода як універсальна і незмінна цінність постійно перебуває у полі зору Церкви, яка

трактує свободу через призму моральної норми. Наголошуючи на важливості та необхідності дотримання моральних норм в усіх сферах людської життєдіяльності та взаємодії, Іван Павло II наголошує, що: "...лише в послуху універсальним моральним нормам людина знаходить повне підтвердження своєї унікальності як особистість" [5, с. 135]. Дотримання моральних норм є основою не лише життя та дій окремої людини, а й різноманітних співтовариств і навіть суспільств". "Стосовно моральних норм, що забороняють здійснювати внутрішньо погані дії, – зазначає папа, – ніхто не має жодних привілеїв і виключень. Не має значення, чи є хтось сильним світу цього, чи останнім злидарем на цій землі" [5, с. 135]. Моральні норми, на думку Папи, є "...міцною основою та надійною запорукою справедливого і мирного співіснування людей, і тим самим – основою істинної демократії" [5, с. 135].

В енцикліці "Сяння істини" Іван Павло II розглядає принципи функціонування держави та владних структур, які закорінені у трансцендентному достоїнстві людини та об'єктивних моральних нормах, серед яких такі: порядність у відносинах між володарюючими та підлеглими, відкритість в суспільному управлінні, повага прав політичних опонентів, захист прав засуджених, справедливе і чесне використання державних грошей, відмова від сумнівних методів отримання, реалізації та поширення влади будь-якою ціною [5, с. 140]. Недотримання цих принципів веде до втрати самої основи політичного існування і все суспільне життя наражається на небезпеку. В сьогоденних умовах, коли політика може затьмарити навіть необхідність релігії, існує загроза "...союзу між демократією та етичним релятивізмом, який залишає життя громадянського суспільства без постійної моральної вихідної точки і радикально позбавляє його спроможності бачити істину" [5, с.141].

Аналізуючи проблему різноманітних шляхів пошуку істини, Іван Павло II особливу увагу звертає на необхідність взаємозв'язку віри і розуму, теології та філософії. Наголошуючи на головній ролі істини у сфері моралі, яка є предметом рефлексії моральної теології, Папа вказує, що виконання теологією своєї місії передбачає опертя на філософську етику, "...яка апелює до істини про добро, а отже, не є ні суб'єктивістською, ні утилітаристською" [2, с. 95]. Спираючись на філософську антропологічну та метафізичну етику добра, моральна теологія зможе ефективніше вирішувати нагальні проблеми миру, соціальної справедливості, родини, захисту життя, екології [2, с. 95], які особливо загострились у процесі глобалізації. Натомість філософія покликана пояснювати зв'язок між істиною і життям, а особливо, "співвідношення трансцендентної істини і зрозумілої людині мови" [2, с. 96]. Акцентуючи на особливому значенні взаємозв'язку теології та філософської думки в сучасну епоху, Папа вказує на те, що: "Церква має на думці двоєдину мету – захист гідності людини і проповідання євангельського послання. Неодмінною умовою реалізації цих завдань сьогодні є допомога людям у відкритті власної здатності пізнавати істину" [2, с. 98].

Висновки. Християнство, в основі якого лежить любов, передбачає критичну оцінку життєдіяльності не лише окремої людини, а цілих народів і держав. Водночас у своїй соціальній доктрині Церква подає пропозиції щодо можливих шляхів вирішення суспільних питань, зокрема, у соціальній та культурній сферах. Люди все частіше усвідомлюють поєднаність однією долею, котра вимагає спільної відповідальності, натхненної цілісним і солідарним гуманізмом. Людство бачить, що ця єдність долі часто зумовлена або навіть нав'язана економічним розвитком та технічним прогресом, тому відчуває потребу поглибити моральну свідомість, яка має керувати спільним шляхом. Із захопленням спостерігаючи за численними технологічними новаціями, людство прагне, аби прогрес був спрямований на істинне благо для сьогоденного і прийдешнього покоління. У цьому контексті особливого значення набувають праці Івана Павла II, який, безумовно, був і залишається одним з найвизначніших моральних авторитетів не лише у Церкві, а й у всьому світі. Праці Івана Павла II відкривають шлях до побудови демократичної міжнародної спільноти, що ґрунтується на ідеалах гуманізму, загального блага, добра та істини. В одному зі своїх останніх інтерв'ю, Іван Павло II, аналізуючи проблеми сучасної Європи висловив свого роду програму подальших дій Церкви у суспільній царині. "У XX столітті, – зазначив папа, – чимало було зроблено, щоб світ перестав вірити і відмовився від Христа... Європу на зламі двох тисячоліть, на

жаль, можна назвати континентом спустошень. Самих політичних програм, зосереджених насамперед на економічному розвитку, не досить, щоб зцілити подібні рани. Навпаки, вони можуть їх навіть поглибити. Тут для Церкви відкривається велике поле для праці. Євангельські жнива в сучасному світі воістину великі. Треба лиш попросити Господа – і попросити наполегливо – послати робітників на ці жнива, які очікують свого часу” [4, с. 124].

ЛІТЕРАТУРА

1. Душпастирська конституція “Про Церкву в сучасному світі” // Документи Другого Ватиканського Собору. – Львів, 1996. – С. 499–619.
2. Іван Павло II. Віра і розум / Іван Павло II / Енцикліка “Fides et ratio” святішого отця Івана Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму // Віра і духовність – двоє крил людського духу: зб. мат. наукового колоквиуму / ред. кол.: А.М. Колодний (гол. ред.) та ін. – К.: Світ знань, 2001. – С. 6–120.
3. Іоанн Павел II. Искупитель человека / Иоанн Павел II. – Simvol. – 190 с.
4. Іван Павло II. Пам’ять та ідентичність / Іван Павло II. – Львів, 2005. – 167 с.
5. Іоанн Павел II. Сияние истины / Иоанн Павел II. – М., 2003. – 167 с.
6. Маринович М. Українська ідея і християнство / М. Маринович. – К., 2003. – 544 с.
7. Пуппар П. Роль християнства в культурній ідентичності європейських народів / П. Пуппар // Християнство і культура сьогодні. – М., 1995. – С. 12–22.
8. Послання Папи Івана Павла II “До сімей” // Послання папи Івана Павла II. – Львів, 2001. – С. 9–120.
9. Ржиський Л. Знаки часу та Українська Греко-Католицька Церква / Л. Ржиський, О. Волинець. – Львів, 2009. – 266 с.
10. Енцикліка его святейшества Папы Иоанна Павла II “Centesimus annus” (“Сотой годовщине”) // Энциклики его святейшества Папы римского 1891, 1981, 1991 гг. о труде, человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали. – К., 1993. – С. 185–278.
11. Jan Paweł II. Ecclesia in Europa / Jan Paweł II. – Wrocław, 2003. – 151 с.
12. Jan Paweł II. Potrzebna jest globalizacja solidarności. Przemówienie do ludzi pracy z dnia 1.05.2000r. / Jan Paweł II // Kościół wobec globalizacji. – Kraków, 2003. – С. 187–190.
13. Jan Paweł II. Sollicitudo rei socialis / Jan Paweł II. – Wrocław, 1988. – 173 с.
14. Jan Paweł II. Zaproponujcie światu model cywilizacji chrześcijańskiej. Przemówienie do świata kultury. Quito, 30 stycznia 1985r. / Jan Paweł II // Wiara i kultura, Dokumenty, przemówienia, homilie. – Rzym, 1986. – С. 282–284.
15. Wal J. Kościół wobec kwestii społecznej / Jan Wal // Kościół w życiu publicznym. Materiały VII Kongresu teologów polskich. Katolicki Uniwersytet Lubelski, 12 – 15 września 2004 r. – Tom I. – Lublin, 2004. – С. 385–406.